

af en belysning af sammenhæng og brud i det danske samfund, konkret udviklingen fra »adelsvælde« til enevælde.

I afsnittet »Gældsstiftelsens funktioner« (s. 70–89) sættes der fokus på lånebehovet hos den danske adel, og det sandsynliggøres, at der har bestået et samspil mellem kongens udlån og den højadelige godssamlingsvirksomhed, d. v. s. at kongen i praksis har finansieret en del af den adelige godsspekulation. Forsåvidt denne sammenhæng holder stik, er der virkelig tale om et vidtrækkende perspektiv, som kan danne udgangspunkt for videre undersøgelser af det økonomiske og politiske spil mellem konge og adel.

Generelt set rummer den foreliggende bog mange perspektiver – flere end de her berørte – der forekommer frugtbare som udgangspunkt for videre studier. Det er heri, dens største værdi ligger, mindre i dette: at give det analyse-redskab til belysning af sammenhæng og brud i det danske samfund, der er omtalt i introduktionen.

Herudover indeholder bogen en lang række konkrete, detaljerede oplysninger, dels om enkelte aristokraters økonomiske forhold – disse undertiden dog så detaljerede, at det kan være svært at bevare overblikket – dels om rigets økonomi. Det sidstnævnte aspekt belyses gennem en lang række tabeller; ang. disse kan et hjertesuk ikke tilbageholdes: tabellerne er skæmmet af for mange trykfejl, flere end der kan opregnes her, til at læseren uden risiko kan benytte tallene direkte.

Susanne Krogh Bender

MARKBOGSANALYSER OG MARKDRIFTSTUDIER. *Af Poul Rasmussen, Birgit Løgstrup og Arne Hentze. Bol og By 8. Meddelelser fra Landbohistorisk Selskab, 1974, 134 s., kr. 34,50.*

Det seneste nummer af Bol og By indeholder 3 artikler som med en fælles titel karakteriseres som Markbogsanalyser og markdriftstudier.

Poul Rasmussen: »Markbogsanalyser og bebyggelseshistorie i Østjylland« beskæftiger sig med markbogsundersøgelser og analyser af landskifter i de byer i Århus omegn, hvor det var almindeligt at gårdene var delt op i grupper med jorder placeret ved siden af hinanden i bymarken. Problemerne omkring disse gårdgrupper tages op, hvornår og hvorfor de er opstået. Henrik Larsens teori fra 1918, gående ud på en identifikation af gårdgruppernes agertilliggender med byernes bolinddeling, bliver modificeret. I nogle tilfælde slår teorien til. Men gårdgruppernes opståen er mere kompliceret, de kan være opstået i tiden efter bolinddelingen, ved omrebning af jorden og deling og sammenlægning af gårdene. Et andet led i H. Larsens teorier, at ledingsbyrdens fordeling omkr. år 1000 skal ses i sammenhæng med byernes landskifte. Man inddelte gården i lige store

lægð lig bol, som skulle stille een mand, og for at alle skulle vide hvilket lægd de tilhørte, blev jorden omrebet, og man samlede de enkelte bols agre og lod gårdenes jorde følge efter hinanden, i den orden de skulle møde til tjeneste. Poul Rasmussen afviser teorien med den begrundelse at statsmagten ikke på det tidspunkt har været stærk nok til at gennemføre denne komplicerede ordning. Egentlig synes jeg man skal lade teorien stå åben. Hvad med Trelleborganlæggene, de tyder dog på en meget stærk og organisationsdygtig kongemagt.

Ved undersøgelsen viser det sig, at alle gårdene i gårdgruppen ikke nødvendigvis har lige meget jordtilliggende. Det er heller ikke altid at alle gårdenes jorder følger slavisk efter hinanden. Poul Rasmussen stiller forskellige teorier op til løsning af disse problemer. Man må sige, at det er et meget grundigt arbejde der foreligger, men det har også kostet det meste af fritiden i 30 år kan man forstå på indledningen.

Udgangspunktet for Birgit Løgstrups undersøgelse: »Markdrift og hoveri på Løvenborg 1771–72« er hoveribogen på Løvenborg gods i perioden 1771–73. Hoveribogen er ført kontinuerligt og giver oplysninger om det arbejde de enkelte bønder har udført og undertiden også hvor på gården bonden har arbejdet. Artiklen behandler den hoverilovgivning, som Landvæsenskollegiet arbejdede med i denne periode, og kommer via hoveribogen ind på godsdriften på Løvenborg samt det hoveri bønderne skulle forrette. Der blev gjort et forsøg i 1770, på at begrænse hoveriet. Man satte fra statsmagtens side nogle maksimumgrænser. Dette reglement blev ændret i 1771, hoveriet blev skåret ned. Spørgsmålet bliver så: kunne man klare sig med det antal dage, der nu blev tilfaldt, for det var en drastisk nedskæring, der var foretaget. Kunne man få udført det sædvanlige arbejde under de nye bestemmelser, og blev den nye forordning overholdt. Hoveriforordningen af 20. feb. 1771 havde nedsat antallet af hovdage fra 275 til 150 om året pr. bonde. Det viser sig ved undersøgelsen af hoveribogen, at forordningen overholdes. Man forsøger at spare lidt hist og her for at klare spidsbelastningsperioderne. Birgit Løgstrup når frem til, at det nye reglement gav tilstrækkelig arbejdskraft til det almindelige arbejde: »Men så snart der blev stillet større krav, enten p. g. a. vejret eller nye driftsformers indførelse, måtte hovedgården træde til med lønnet arbejdskraft« (s. 43). Hun antager, med hold i sit materiale, at man ganske enkelt har beregnet sig alt for mange hovdage i 1770, og at man nu er kommet ned på et mere realistisk niveau.

Birgit Løgstrups undersøgelse er af flere grunde interessant bl. a. fordi den giver os et billede af hvorledes man på et enkelt gods klarede at overholde det nye reglement. Desuden belyses bøndernes reaktioner i situationer hvor godsforvalteren søger at presse dem rent arbejdsmæssigt. Man bliver tydelig klar over, at Holbergs Jeppe er på retur, man finder sig ikke i alt, og forsøger modaktioner.

Arne Hentzes bidrag har titlen: »Planmæssig drift på fæstegods i Holbæk, Sorø og Præstø amter ca. 1790–1840«. For bondens selvstændighed betød det meget, at stavnsbåndet blev ophævet 1788, og at udskiftningen kom i gang.

Men for at disse reformer skulle få videre betydning, måtte der nødvendigvis også ske en omlægning af landbrugets drift. Forstod bønderne det, hvor meget gjorde de frivilligt, hvor meget bestemte godsejeren, og hvor langt gik godsejerens myndighed, havde han loven bag sig, hvis han ville tvinge bonden til nye driftsmetoder. Disse spørgsmål kommer Arne Hentze ind på i sin meget vel-skrevne artikel. Det bør fremhæves som noget positivt, at den er skrevet i et sprog, som ikke kun er for landbrugshistorikere, men den er som sådanne undersøgelser, meget detaljeret og det kan måske skræmme den mindre kyndige. Men artiklen er oprindeligt et speciale, så anderledes kan det vel ikke blive. Det er i øvrigt glædeligt at få specialer på tryk, så de bliver tilgængelige for andre.

Med udgangspunkt i nogle sjællandske godsers fæstebreve har A. H. undersøgt om godsejerne pålagde fæstebønderne at drive deres jorder efter en bestemt plan. Desuden undersøger han periodens landbrugslitteratur, for at nå frem til hvilke driftsformer, der er kendt i dette tidsrum, og hvor tidligt de kom.

De juridiske problemer undersøges, og her kommer man netop ind på spørgsmålet om godsejerens ejendomsret skal gå forud for bondens selvstændighed. Arne Hentze konkluderer, at det tog lang tid at få bonden til at anvende nye driftsmetoder. Det skyldes ikke kun den almindelige »bondestædighed«, men snarere at udskiftningen i sig selv havde været en omvæltning, som krævede grundforbedring, og opdyrkning af hidtil udyrkede jorder, og det krævede i sig selv en stor arbejdsindsats. Hertil kommer et andet aspekt som A.H. fremhæver: »at bøndernes oplysthed i starten ikke stod mål med den faglige forståelse, som en rationel driftsplan fordrede.« (s. 126)

Hanne Vensild

VIGGO STEN MØLLER (RED.): AMALIENBORG. *Rhodos 1973. Dansk og fransk tekst, 228 s. Ill. Indb. kr. 225.*

Der er gennem tiden – også i de senere år – skrevet ikke så lidt om Amalienborg. Den foreliggende bog er af forlaget lanceret som *værket* om dette emne, skrevet af en række specialister. Det har været hensigten at give en samlet fremstilling af vor viden om de fire ens palæer og at præsentere dem med den bedst tænkelige moderne teknik.

Indledningsvis skriver værkets redaktør, arkitekt Viggo Sten Møller, om Amalienborg Plads og Frederiksstaden i det københavnske bybillede. Det er et kort rids på kun tre sider, som ikke siger så forfærdelig meget. Lidt synd er det iøvrigt, at man viser læserne – også de udenlandske – et (smukt og godt reproduceret) farvelagt kort over København 1757, som især udmærker sig ved at skildre byen med en række *projekterede* arbejder på befæstningen og Ny-Christianshavn. Der findes dog udmærkede kort fra samtiden, der gengiver hovedstaden, som den faktisk tog sig ud.

Dernæst følger en »Ouverture« af professor Christian Elling, hvem vi jo